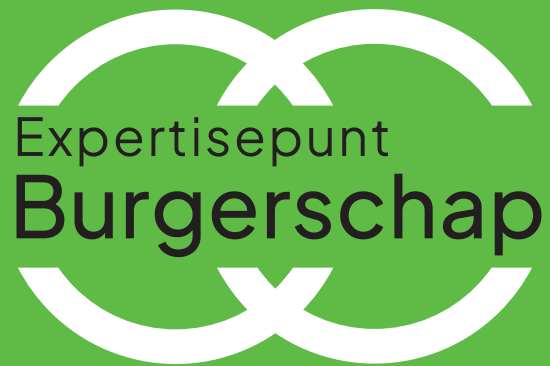

Beter Burgerschap in het Beroepsonderwijs

*Een handreiking voor mbo-scholen door de adviseurs
burgerschap van het Expertisepunt Burgerschap*

Expertisepunt
Burgerschap

middelbaar beroepsonderwijs

Inleiding

In mei 2023 zijn wij, Najat Ahmadi, Niels Dekker, Ahmet Dikbaş, Wouter van der Horst, Brigitte van de Koevinger en Annette Verheijen door het Expertisepunt Burgerschap (EB) als mbo-adviseurs aangesteld. Wij zijn benoemd om uiteenlopende adviesaanvragen uit het mbo rondom burgerschapsonderwijs vanuit onze eigen expertise te behandelen. In een jaar tijd hebben wij 53 adviesvragen vanuit 42 scholen behandeld. Wij zijn daardoor in staat om de stand van zaken van het burgerschapsonderwijs in het mbo mede te duiden.

Er bestaat dan ook bij ons als adviseurs de behoefte om de belangrijkste inzichten te bundelen in een rapport van bevindingen en deze als handreiking aan te bieden aan de mbo-scholen. Onze opdracht loopt tot december 2025. Tot die tijd zullen we regelmatig onze inzichten delen.

Dit rapport biedt mbo-scholen vooral inzicht in de belemmerende factoren die wij zijn tegengekomen voor goed burgerschapsonderwijs, met als doel scholen te

helpen die met deze vraagstukken worstelen. De inzichten hebben wij verworven tijdens de adviesgesprekken. Onze bevindingen zijn dus tot stand gekomen door persoonlijke observaties en laten mogelijk een bredere trend zien die representatief is voor het burgerschapsonderwijs in het mbo. De inhoud van de adviesaanvragen is divers: van vragen over visievorming, implementatie van landelijke ontwikkelingen in het kader van de herijking van de kwalificatie-eisen, tot vragen over curriculumvorming, toetsing en vrijstellingsbeleid. Hoewel iedere adviesvraag en mbo-school uniek is, en er geen pasklare antwoorden bestaan, hebben we geconstateerd dat er een aantal thema's zijn die we bij veel scholen terugzien. Deze thema's hebben we gedestilleerd met als doel op schoolniveau inzicht te bieden in de belemmerende factoren van goed burgerschapsonderwijs. Zo willen we scholen inzicht bieden en ondersteunen bij het vormgeven van hun burgerschapsonderwijs. Voordat we naar deze thema's gaan, volgt eerst een overzicht van het veranderende burgerschapslandschap in het mbo van de afgelopen twee jaar.

Burgerschap – een snel veranderend landschap

Burgerschap is voortdurend in beweging. Uit de evaluatie van de Burgerschapsagenda mbo 2017–2021 (KBA, 2021) is gebleken dat het voor mbo-scholen niet gemakkelijk is om burgerschap een volwaardige en duurzame plek in het onderwijs te geven. Het burgerschapsonderwijs was te weinig samenhangend en vaak per docent verschillend. Dit rapport uit 2021 volgde op eerder onderzoek in 2016 van de Inspectie van het Onderwijs en het KBA en ResearchNed, waaruit naar voren kwam dat burgerschapsonderwijs in het mbo versterking nodig had. Op basis van deze onderzoeksresultaten heeft het Ministerie van OCW samen met de MBO raad diverse stappen ondernomen om het burgerschapsonderwijs een kwalitatieve impuls te geven.

De vijf verenigingsafspraken

Naar aanleiding van de evaluatie van de Burgerschapsagenda, heeft de MBO Raad vijf verenigingsafspraken geformuleerd die bestuurlijk draagvlak moeten garanderen. Deze afspraken zijn:

1. Elke school expliciteert een visie op burgerschap en maakt deze zichtbaar;
2. Scholen stellen docenten aan op basis van het bekwaamheidsprofiel (en scholen waar nodig bij);
3. Scholen nemen burgerschap op in de PDCA-cyclus;
4. Scholen prioriteren burgerschap en reserveren tijd en budget;
5. De inspanningsverplichting in het Examen- en kwalificatiebesluit (EKB) wordt versterkt.

Herijking van de kwalificatie-eisen

Naast deze verenigingsafspraken werd in april 2022, in opdracht van het Ministerie van OCW, een expertgroep opgericht om te adviseren over:

- de inhoud van de kwalificatie-eisen voor burgerschapsonderwijs;
- een resultaatverplichting of verruiming van de huidige inspanningsverplichting voor studenten;
- andere maatregelen die nodig zijn om de doelen te realiseren van deze beide beleidsinterventies.

Op donderdag 1 juni 2023 werd het adviesrapport Burgerschapsonderwijs in een veranderende samenleving (2023) aangeboden aan minister Dijkgraaf. Het ministerie neemt alle adviezen uit het rapport over. De burgerschapsopdracht wordt aangescherpt, er komen nieuwe kwalificatie-eisen en er komt een instellingsexamen.

Werkagenda mbo 2023–2027

Ook in de Werkagenda mbo 2023–2027 (2023) is aandacht voor burgerschapsonderwijs. Bij doelstelling 3.2 staat:

Burgerschapsonderwijs draagt bij aan de algemene vorming van de student, bijvoorbeeld door ondersteuning bij het versterken van maatschappelijke, sociale en kritische denkvaardigheden. We verbeteren de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs.

Deze doelstelling stelt mbo-scholen in staat om financiële middelen te alloceren voor:

1. De burgerschapscompetenties van studenten in het mbo;
2. De waardering die studenten geven aan de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs;
3. Het aandeel docenten dat zich bekwaam voelt om burgerschapsonderwijs te geven;
4. De mate waarin docenten de kwalificatie-eisen voor burgerschap verduidelijkt vinden.

Expertisepunt Burgerschap

Tot slot is het Kennispunt Burgerschap MBO in 2022 opgegaan in het Expertisepunt Burgerschap. Het consortium bestaat naast het voormalige kennispunt uit Stichting School en Veiligheid, SLO en ProDemos. Het belangrijkste doel van het EB is om scholen te ondersteunen, te stimuleren en te versterken bij het vormgeven van doelmatig en samenhangend burgerschapsonderwijs. Om vorm te geven aan dit doel onderneemt het EB diverse activiteiten die mbo-scholen concrete handvatten bieden. Zo wordt op het platform expertisepuntburgerschap.nl al het relevante nieuws, beleid en regelgeving, wetenschappelijke kennis en open lesmateriaal ontsloten. In samenwerking met zes hogescho-

len is een leergang burgerschap ontwikkeld voor mbo-docenten. Ook het projectonderdeel 'het voeren van schurende gesprekken' is ontwikkeld met als doel scholing te bieden op het gebied van het voeren van moeilijke en schurende gesprekken in de klas. Daarnaast speelt het EB in het mbo een verbindende rol door intensief samen te werken met het Expertisepunt LOB, het Expertisepunt Gelijke Kansen, Diversiteit en Inclusie, het project Gezonde School en externe aanbieders en ondersteuners.

Adviseurs Burgerschap

Naast bovengenoemde projecten heeft het EB zes adviseurs aangesteld met als doel de mbo-scholen te ondersteunen met uiteenlopende Vraagstukken rondom de (veranderende) burgerschapsopdracht (expertisepuntburgerschap.nl, 2023).

Als adviseurs ondersteunen wij de scholen met een kortdurend adviestraject, waarin we de aanvrager zo veel mogelijk zelf op weg helpen. Op basis van deze gesprekken delen wij onze inzichten over stimulerende en belemmerende factoren rondom de ontwikkeling van duurzaam en waardevol burgerschapsonderwijs op mbo-scholen.

De adviesgesprekken. Wat is ons opgevallen?

Ondanks dat ieder adviesgesprek anders is en we veel inspirerende initiatieven zijn tegengekomen, is ons ook een aantal overkoepelende aandachtsgebieden opgevallen bij de scholen. Zonder specifiek in te gaan op individuele casussen, zijn de aandachtsgebieden en onze belangrijkste adviezen hieronder gebundeld met als doel scholen inzicht en handreikingen te geven bij de ontwikkeling van hun burgerschapsonderwijs.

Afwachtende houding

Vijf verenigingsafspraken, de herijking van de kwalificatie-eisen en een werkagenda. Dat zijn veel ontwikkelingen in relatief korte tijd (2022–2024). Een belangrijke observatie tijdens onze adviesgesprekken is dan ook dat scholen er soms voor kiezen om een afwachtende houding aan te nemen bij het vormen van een visie. Een veel gehoord argument daarvoor is: *“We wachten de herijking en de politieke besluitvorming liever af”*.

Ons advies: De literatuur leert ons dat een visie op burgerschapsonderwijs begint met een onderbouwd idee over wat goed burgerschap betekent voor de school (én student) (Eidhof et al., 2020. P. 62). Wacht daarom niet af met het maken van een visie op landelijke ontwikkelingen, maar formuleer deze vanuit de identiteit en studentenpopulatie van de school. Het is daarom belangrijk om als school niet de denken vanuit de vraag: wat moet?, maar vanuit de vraag: hoe willen wij onze studenten afleveren na hun opleiding, en welke rol heeft burgerschap daarin?

Kijk op de website van het Expertisepunt Burgerschap voor voorbeelden van visies en hulpmiddelen om een visiedocument op te stellen:

<https://www.expertisepuntburgerschap.nl/middelbaar-beroepsonderwijs/beleid-en-regelgeving>

Gebrek aan tijd

Naast de afwachtende houding bij het vormen van een visie, blijkt er soms ook onvoldoende tijd te zijn voor een holistische benadering van burgerschapsvraagstukken. Dit kan de vorming van waardevol en duurzaam burgerschapsonderwijs belemmeren. Zo zien wij voorbeelden van burgerschapscoördinatoren en onderwijskundig-beleidsmedewerkers die de opdracht krijgen om in een vrij korte tijd een visie en plan van aanpak te schrijven.

Ons advies: Gebruik de financiële middelen die zijn aangevraagd bij doelstelling 3.2 van de werkagenda om de kartrekkers van het burgerschapsonderwijs voldoende te faciliteren in hun kwaliteitsslag. Dit sluit aan bij verenigingsafpraak 4: Scholen prioriteren burgerschap en reserveren tijd en budget. Concreet kan dat betekenen dat andere portefeuilles of onderwijsuren moeten worden overgedragen. Maak daarnaast gebruik van de ondersteuning die het EB en externe aanbieders aanbieden.

Kosteloze extra ondersteuning kan via een adviesvraag worden aangevraagd bij het EB:

<https://www.expertisepuntburgerschap.nl/nieuwsartikel/adviseur-burgerschap-op-bezoek>

Daarnaast is er via de site van het EB een uitgebreid overzicht te vinden van externe partijen die scholen kunnen ondersteunen via:

https://www.expertisepuntburgerschap.nl/middelbaar-beroepsonderwijs/professionalisering/?_professionalization_categories=advies-en-begeleiding

Gebrek aan ruimte voor, en kennis over burgerschap in BBL-opleidingen

Een veelvoorkomend dilemma waar scholen mee worstelen is het gebrek aan ruimte voor burgerschap binnen de BBL-opleidingen. Studenten krijgen maar een aantal uur in de week fysiek onderwijs waarbinnen de vakinhoudelijke en generieke vakken moeten worden gegeven. Er wordt dus vaak, in het verdelingsvraagstuk, de keuze gemaakt om burgerschap te marginaliseren.

Ons advies: Vaak wordt er tijdens de andere lessen onbewust al meer gedaan aan de burgerschapsopdracht dan gedacht. Het geïntegreerd aanbieden van burgerschap met beroepsgerichte vakken in het BBL-onderwijs kan een uitkomst bieden, maar dat is voor iedere school en opleiding anders. Leidend is de onderliggende burgerschapsvisie van de school. Hiervoor is het belangrijk dat vakdocenten zich bekwamen via bijvoorbeeld de nieuwe leergang burgerschap (zie kopje: Bekwaamheidsprofiel). Kijk ook naar haakjes in het kwalificatiedossier binnen het curriculum met burgerschap.

Een uitgewerkt voorbeeld hiervan vind je in module 2 van Curriculumplanner-burgerschap (expertisepuntburgerschap.nl, 2023)

<https://www.expertisepuntburgerschap.nl/wp-content/uploads/2022/11/Curriculumplanner-burgerschap.pdf>

Adviseur Brigitte van de Koeving heeft vijf vuistregels opgesteld voor duurzaam burgerschapsonderwijs binnen BBL-opleidingen:

<https://www.expertisepuntburgerschap.nl/professionaliseringsitem/onze-adviseur-burgerschap-aan-het-woord-de-vijf-vuistregels-voor-burgerschap-binnen-de-bbl-ook-voor-bol>

Gebrek aan draagvlak door complexiteit van organisaties

De mbo-scholen waar wij mee in gesprek gaan zijn vaak grote organisaties. Tienduizenden studenten en duizenden medewerkers verspreid over verschillende colleges zijn daarbij eerder regel dan uitzondering. Het kan voor kartrekkers complex zijn om tot een eenduidig, breed gedragen visie en beleid te komen rondom burgerschap, omdat de identiteit, studentenpopulaties en waarden van de verschillende colleges eerst in kaart moet worden gebracht. Overigens blijken ook kleinere scholen hier soms moeite mee te hebben. We zien dat de burgerschapsportefeuille bij de scholen vaak bij verschillende personen wordt belegd: een onderwijsteam, een beleidsmedewerker, een onderwijskundige of een projectmanager. Hoewel zij in verschillende lagen van de organisatie opereren, blijkt het creëren van draag-

vlak een veelgehoorde uitdaging. Uit onze gesprekken komt een beeld naar voren dat burgerschapsonderwijs niet altijd even hoog op de agenda's staat bij CvB's, managementteams en collega-docenten, vanwege andere prioriteiten.

Ons advies: De burgerschapsopdracht is een opdracht voor de hele school. Een kenmerk van goed burgerschapsonderwijs, zoals het Albeda College in Rotterdam ons leert (Albeda Zet De Toon, 2022), is namelijk dat de visie in alle lagen van de organisatie en door alle teams gevoeld en gedragen moet worden.

Voorbeelden van breed gedragen centrale visies zijn die van het Albeda College, Firda en Nova College. Deze zijn hier te vinden:

<https://www.expertisepuntburgerschap.nl/middelbaar-beroepsonderwijs/beleid-en-regelgeving/visie/voorbeelden>

Benieuwd waar jouw school staat als het gaat om burgerschapsonderwijs? Met de zelfevaluatie tool kun je reflecteren op waar je nu staat. Ook helpt het je om helder te krijgen waar je naartoe wilt werken. Wat wil jij, samen met jouw team, nog meer bereiken met burgerschap? Ga aan de slag met de zelfevaluatie:

<https://www.expertisepuntburgerschap.nl/middelbaar-beroepsonderwijs/zelfevaluatie-burgerschap>

Zorgen over vitaal burgerschap

De vier dimensies van burgerschap, namelijk de poli-

tiek-juridische-, de economische-, de maatschappelijk-sociale- en de dimensie vitaal burgerschap worden met de herijking van de kwalificatie-eisen vervangen door de thema's vrijheid en gelijkwaardigheid, individu en groep, maatschappijvisies en maatschappelijke vraagstukken en macht en besluitvorming. Wat opvalt is dat er minder aandacht is binnen burgerschap voor het onderdeel vitaal burgerschap. Wij hebben daar regelmatig zorgen over ontvangen, omdat fysieke en mentale gezondheid voor veel scholen een belangrijke pijler is die ze onder burgerschap kwijt konden.

Ons advies: Het adviesrapport van de expertgroep biedt ons inziens nog steeds ruimte om het gesprek aan te gaan over fysieke en mentale gezondheid in relatie tot de samenleving, maar het biedt minder ruimte voor fysieke activiteiten als sport- en spellessen. Aansluiten bij de Gezonde School Aanpak biedt een uitkomst. Dit lukt door met een stappenplan te werken aan een gezondheidsthema dat de school zelf kiest. Voorbeelden van thema's zijn: Voeding, Bewegen en sport, Mediawijsheid of Relaties en seksualiteit. Daarnaast heb je als school altijd de mogelijkheid om een bewuste keuze te maken om wel aandacht te blijven besteden aan vitaliteit. Zoals eerder besproken wordt een visie op burgerschapsonderwijs vooral bepaald door de identiteit van de school, met als centrale vraag: hoe willen wij onze studenten afleveren na hun opleiding, en welke rol heeft burgerschap daarin? Een concreet haakje is studentenwelzijn, een belangrijk thema uit de werkagenda.

Het volledige adviesrapport van de expertgroep is hier te downloaden: <https://www.expertisepuntburgerschap.nl/nieuwsartikel/adviesrapport-burgerschap-in-een-veranderende-samenleving>

Het Expertisecentrum Nederlands heeft het adviesrapport geherformuleerd en aangepast aan ERK-taalniveau B1/B2:

<https://www.expertisepuntburgerschap.nl/wp-content/uploads/2024/04/Herformulering-kwalificatie-eisen-burgerschap-mbo.pdf>

In het 2025 volgt een handreiking burgerschap op basis van het adviesrapport. Deze wordt gepubliceerd op de website van het Expertisepunt Burgerschap.

Meer informatie over de Gezonde School is hier te vinden:

<https://www.gezondeschool.nl/over-gezonde-school/wat-is-gezonde-school#video>

Bekwaamheidsprofiel

Onderdeel van de verenigingsafspraken is het opstellen van een bekwaamheidsprofiel voor burgerschapsdocenten. Het is bemoedigend om te zien dat veel scholen dit met enthousiasme hebben opgepakt. Toch vormt dit vraagstuk voor sommige scholen een uitdaging, omdat een dergelijk profiel nog niet wijdverspreid is in het mbo en consequenties kan hebben voor werving en selectie.

Ons advies: Uit onderzoek van onderzoeksbureau Oberon uit 2022 in opdracht van OCW is de noodzaak gebleken om met een specifiek bekwaamheidsprofiel voor burgerschap te werken om de kwaliteit van het vak te verbeteren. Wij geloven ook dat het duidelijkheid en houvast kan bieden aan docenten burgerschap.

Om docenten te professionaliseren kunnen scholen kosteloos de Leergang Burgerschap volgen, waarvan de leeruitkomsten in samenwerking met zes hogescholen zijn ontwikkeld en afgestemd:

<https://www.expertisepuntburgerschap.nl/middelbaar-be-roepsonderwijs/professionalisering-voor-docenten/leergangburgerschap>

Groot verloop in kartrekkers binnen de scholen

Tot slot is ons het afgelopen jaar nog iets opgevallen dat de kwaliteit van burgerschapsonderwijs in het mbo in de weg staat. Er is een groot verloop in de kartrekkers die verantwoordelijk zijn voor de burgerschapsportefeuille. Dat wil zeggen: de personen die duurzaam en kwalitatief hoogstaand burgerschapsonderwijs moeten ontwerpen, blijven vaak niet lang op dezelfde plek. Hiermee gaat vaak veel kennis en tijd verloren. Het kost opvolgers namelijk vaak veel tijd om binnen het speelveld, de spelers en spelregels van de eigen organisatie de belangen van burgerschapsonderwijs effectief en efficiënt te kunnen behartigen.

Ons advies: beleg de burgerschapsportefeuille niet bij één persoon in de organisatie. Stel een werkgroep samen die de breedte van de organisatie omvat en in direct contact met het management staat. Hiermee voorkom je dat veel kennis en tijd verloren gaat bij eventueel verloop. Wanneer er een implementatieplan met contactpersonen wordt geformuleerd waarin duidelijk staat omschreven hoe de visie en werkwijze rondom burgerschapsonderwijs bij alle onderwijsteams én ondersteund personeel terecht komt, voorkom je dat kennis verloren gaat bij personele wisselingen.

Conclusie

In twee jaar tijd zijn er veel landelijke ontwikkelingen geweest die het burgerschapsonderwijs in het mbo een kwalitatieve impuls moeten geven. Deze ontwikkelingen volgden elkaar snel op, waardoor wij zien dat de portefeuillehouders burgerschap en besturen soms een afwachtende houding aannemen bij bijvoorbeeld het vormen van een schooloverstijgende visie rondom burgerschap. Naast deze constatering zien wij de volgende andere aandachtsgebieden:

Naast deze constatering zien wij de volgende aandachtsgebieden:

- Gebrek aan tijd bij de portefeuillehouders;
- Gebrek aan ruimte voor, en kennis over burgerschap in BBL-opleidingen;
- Gebrek aan draagvlak door complexiteit van organisaties;
- Zorgen over vitaal burgerschap;
- Onduidelijkheid over een bekwaamheidsprofiel;
- Groot verloop in portefeuillehouders.

Onze adviezen, die we eerder per aandachtsgebied hebben beschreven, zijn het beste als volgt samen te vatten:

Hoewel de landelijke ontwikkelingen elkaar in rap tempo opvolgen, en het daardoor soms moeilijk is om het overzicht te bewaren, is het niet nodig om op de rem te trappen. Zoals eerder benoemd wordt goed burgerschapsonderwijs ontwikkeld vanuit de identiteit van de school en samenleving zelf. Scholen kunnen er tot op heden op vertrouwen dat de landelijke ontwikkelingen altijd ter bevordering van goed burgerschapsonderwijs zijn, en daardoor niet vertragend of belemmerend hoeven te

werken. Zo is het aan te raden om goed te kijken naar de toegekende middelen uit de Werkagenda mbo 2023–2027, waardoor het mogelijk wordt om meer tijd en ruimte te bieden aan de portefeuillehouders en docenten om het onderwijs te verbeteren. De verenigingsafspraken, die door alle mbo-besturen zijn geaccordeerd, onderstreept het bestuurlijke draagvlak en moet ook op die manier worden geïnterpreteerd. Met het adviesrapport Burgerschapsonderwijs in een veranderende samenleving (2023), de vertaling daarvan door het Expertisecentrum Nederlands (2024) en de aanstaande Handreiking Burgerschap van Expertisepunt Burgerschap (2025) heb je als school veel hulpmiddelen om het curriculum inhoudelijk vorm te geven.

Een aandachtsgebied dat nog niet beschreven is, maar wij wel nog willen benoemen is de constatering dat aan het burgerschapsonderwijs terecht veel verschillende uiteenlopende en inspirerende activiteiten worden gekoppeld. Denk hierbij aan kunst & cultuur, (via de MBO Card) sport en bewegen, de maatschappelijke diensttijd (MDT), het voeren van 'lastige' gesprekken, en loopbaanontwikkeling, -oriëntatie en -(studie)begeleiding (LOB). Omdat dit soms door scholen als complex wordt ervaren adviseren we graag om met de landelijke stakeholders in gesprek te gaan over goede borging van deze activiteiten in het curriculum:

- Kunst en Cultuur (MBO Card): CJP & LKCA
- Sport en bewegen (vitaliteit en welzijn): Gezonde School
- Maatschappelijke Diensttijd: Doe mee met MDT
- Hulp bij Schurende gesprekken
- LOB: Expertisepunt LOB

Deze organisaties hebben vaak een breed ondersteunings- en adviesaanbod voor scholen die gebruik willen maken van hun aanbod.

Wij zijn met veel plezier en toewijding tot het eind van 2025 beschikbaar voor gratis adviesvragen via:

<https://www.expertisepuntburgerschap.nl/aanvraagformulier-adviseur-burgerschap>

Geciteerde werken

Albeda. (2022). Albedazet de toon. Albeda.

Eidhof, B. B. F., Gelinck, C., & Nieuwelink, H. (2020). Handboek burgerschapsonderwijs: voor het voortgezet onderwijs. VO-raad, Bureau Common Ground & ProDeMos – Huis voor democratie en rechtstaat

Expertgroep Burgerschap. (2023). Burgerschapsonderwijs in een veranderende samenleving. Expertgroep Burgerschap.

Expertisecentrum Nederlands (2024). Herformulering Kwalificatie-eisen Burgerschap mbo. Expertisecentrum Nederlands.

Expertisepunt Burgerschap. (2023). Adviseurs Burgerschap: voorlichting en advies. Expertisepunt Burgerschap.

Inspectie van het Onderwijs (2017). Burgerschap op school. Inspectie van het Onderwijs. Kamerstukken I 2022/23, 31542, nr. 459.

KBA Nijmegen & Researchned. (2016). LOB en burgerschapsonderwijs in het mbo. KBA Nijmegen & Researchned.

KBA Nijmegen. (2021). Evaluatie Burgerschapsagenda mbo 2017–2021. KBA Nijmegen.

KBA Nijmegen. (2021). Evaluatie Kennispunt MBO Burgerschap. KBA Nijmegen.

MBO Raad. (2022). De vijf verenigingsafspraken. MBO Raad.

Ministerie van Onderwijs Cultuur & Wetenschap. (2023). Werkagenda mbo 2023–2027. Ministerie van Onderwijs Cultuur & Wetenschap.

Oberon. (2022). LOB en Burgerschap in het mbo. Oberon.

Colofon

Uitgave:

Expertisepunt Burgerschap

Samensteller:

Wouter van der Horst

Bijdragen:

Najat Ahmadi, Niels Dekker, Ahmet Dikbaş, Wouter van der Horst, Brigitte van de Koevering & Annette Verheijen

Vormgeving:

Renske van Assema

Publicatiedatum:

21 Juni 2024

Over het Expertisepunt Burgerschap:

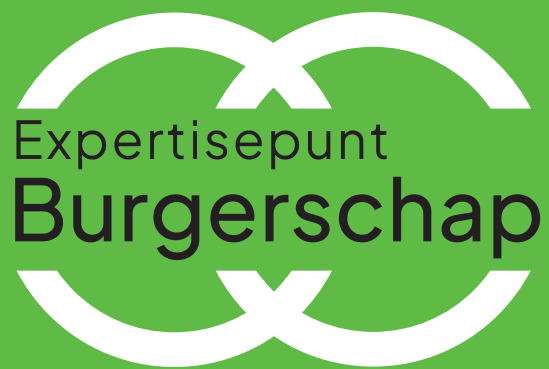
Het Expertisepunt Burgerschap ondersteunt mbo-scholen bij het vormgeven van doelmatig en samenhangend burgerschapsonderwijs. Het consortium bestaat uit Stichting School en Veiligheid, SLO, ProDemos en de MBO Raad.

Contact Expertisepunt Burgerschap:

Adres: Houttuinlaan 6, 3447 GM, Woerden
Telefoon: 0348753500

Dankwoord:

Dank aan alle betrokken scholen en individuen die hun inzichten en ervaringen hebben gedeeld, waardoor dit rapport tot stand kon komen.

Expertisepunt
Burgerschap

middelbaar beroepsonderwijs